

AZERBAJCAN VE ARAP MASALINA DÜALİST FIKRİN YANSIMASI

R.Z. HALİLOV (*)

Aktaran: Adnan DEBİR

"Musul Halk Masalları"(1) isimli Arapça kitabı incelerken burada Azerbaycan halk edebiyatında geniş bir yer tutan konulara da tesadüf ettik. Özellikle "Sihirli Ot ve Şah"(2) masalı ile Melikmemmed isimli Azerbaycan masalı arasında bir çok bakımdan benzerlik vardır. Dikkatimizi çeken en büyük özellik, iyile kötünün ebedi mücadelesini kabul eden düalist fikrin her iki masalda da hareket noktası olmasıdır.

Yeri gelmişken belirtmek gerekir ki, düalist fikir, Türk morfolojisi ve felsefesinde de önemli bir yer tutmaktadır. Masallarımızdaki bu felsefi fikrin köklerini araştırıp bulmak, hususî araştırma gerektirmektedir. Biz, burada ancak, yukarıda adlarını zikrettiğimiz iki masalın "Avesta" ile uygun düşen tarafları arasında mukayeseler yaparak benzerlikleri ortaya çıkarmaya çalışacağız.

Malûm olduğu üzere, belli tarihi ve sosyal merhalelerde insanın kendi tabiatından, içinde bulunduğu muhite bakışından, tabiat hadiseleriyle olan münasebetinden doğan iyile kötü meselesi, daima insanın dikkat merkezinde olmuştur. Bunun için de iyi ve kötü fikri, bütün milletlerin folklorunda bu veya şu şekilde işlenmiştir. Üzerinde durduğumuz iki masalda iyi ve kötü meselesi adf bir fikir olarak değil, tam dinî ve felsefi karakter kazanmış fikir olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha sonra göreceğimiz gibi, her iki masalda da iyi veya kötü kuvvetler içine dahil olmayan hiç bir karakter yoktur. Masallara iştirak eden

şahıs ve karakterleri düalist fikir açısından ele alırsak, bunların iki zıt kutba ayrılarak birbirleriyle ölüm kalım mücadelesi yaptıklarını ve nihayet iyi kuvvetleri temsil edenlerin galip geldiklerini görürüz.

Azerbaycan ve Arap masalında iki zıt kutup teşkil eden karakterleri bu fikir açısından incelemek için bu Arap masalının konusunu kısaca açıklamak gerekmektedir. Böyle olmadığı takdirde her hangi bir şahsiyetin konudan ayrı olarak incelenmesi, istenilen neticeyi vermemektedir. Masalın konusu kısaca şöyledir: Gözleri kör olan bir şahın üç oğlu, babalarına derman olabilecek sihirli otu getirmek için yedi deniz ardına sefere çıkarlar: Üç yol ayrımına geldikten sonra birbirleriyle vedalaşıp ayrılırlar. Küçük kardeş, çölde bir ağacın altında istirahat ederken bir ejderhanın ağacın üstündeki kartal yavrularını yemek istediğini görür ve onu öldürür. Bir müddet sonra uçarak gelen ve durumdan habersiz olan kartal oğlanı öldürmek ister. Lakin yavrularını ölümden kurtardığını öğrenince oğlandan yardımını esirgemez. Oğlan, kartalın yardımı ile yedi deniz ardına uçup sihirli otu getirir. Döndüğü zaman başarısızlığa uğrayan büyük kardeşlerine rastgelir. Onlar, küçük kardeşin babalarının yanında kıymetinin artacağını düşünerek onu bir kuyuya atarlar. Kuyuda gaipden gelen bir ses, oğlana yeryüzüne çıkmak için ak keçiye binmesini söyler. Tesadüfen kara keçiye binen küçük kardeş yer altına düşer. Buranın ahali susuzluktan eziyet çekmektedir. Çünkü bir ejderha, suyun önünü keserek haftada bir defa onlara vereceği suyun karşılığında bir kızı kurban olarak istemektedir. Sıra şahın kızına gelir.

(*) R.Z. Halilov, Azerbaycan ve Arap Nagilinda Düalist İdeanın Aksi, Azerbaycan Şifahî Halk Edebiyatına Dair Tetkikler, Beşinci Kitap, Redaktör Tahmasb Fenerzaliyev, Bakı, 1977, s. 162-173.

Küçük kardeş, bu halleri ihtiyar bir kaddından öğrenip ejderhanın yaşadığı mağaraya doğru gider. Oraya varduktan sonra uykusu gelir. Ejderhanın meskenine getirilen şah kızının gözyaşı oğlanı uykudan uyandırır. Oğlan, ayağa kalkıp ejderha ile ölüm kalım mücadelesine girer ve onu güçlkle mahveder. Şah, kızını oğlanla evlendirip onları yeryüzüne çıkarır. Oğlan olanları babasına anlatıp kardeşlerini affeder. Şah küçük oğlunu veliaht tayin eder.

Melikmemmed masalının konusunu da hatırlayacak olursak, her iki örneğin özünü "Avesta"nın düalist felsefesinin teşkil ettiğini görürüz.

Düalist "Avesta" dünya görüşünden bahseden Prof. A.O. Makovelskiy haklı olarak şunları söylemektedir: "Bu fikir açısından, fizikî âlemde ışıkla karanlığın, tabiatta hayatla ölümün, manevî hayatta iyile kötünün, insanların sosyal hayatında hakla haksızlığın mücadelesini görüyoruz." (3) Bu dünya görüşünü bir ölçü gibi ele alarak, her iki masalın karakterlerini değerlendirirsek, bunların birleşmez iki zıt kutup olduğunu görürüz.

İyi ve kötü kuvvetler arasında geçen mücadelede insanların tutacağı yere büyük ehemmiyet verildiğine göre, düalist Zerdüşti etika, herkesten iki cepheden birini seçmeyi istemektedir. Burada orta cephe yoktur. Öyle ki, Hürmüz tarafından temsil edilen ışık, iyilik kutbunda Melikmemmed, Muhammed, simurg kuşu, kartal; diğer kutupta Ehrimen hasta olmak üzere kötülük, kıskanç kardeşler, dev, yılan ve ejderha bulunmaktadır. Her iki masalın konusuna dikkat edecek olursak, burada cereyan eden olayların merkezinde Melikmemmed ve Muhammed'in bulunduğu görürüz. Bunların kötü kuvvetlere karşı verdiği mücadele, Hürmüzle Ehrimen'in ölüm kalım mücadelesini hatırlatır. Her iki kahraman da Hürmüz'ün prototipi gibi karşımıza çıkıyor. Çünkü, Melikmemmed'in ve onun Arap prototipinin mücadelesi, bir çok noktalarda, Avesta'da Hürmüz'le Ehrimenin yaptığı mücadele ile birleşir.

Her iki masalda da ölüm kalım mücadelesi, büyük ve küçük kardeşlerin anlaşmazlığında kendini gösterir. Kötülüğü temsil eden büyük kardeşler, Melikmemmed ve Muhammed için daha tehlikelidir. Çünkü, ejderha veya dev kahramanların açık düşmanları, büyük kardeşler göze görünmeyen kapalı düşmanlardır. Biz, burada iyi kuvvetleri temsil edenleri, iki zıt kutbun mücadelesinin merkezinde, yani menfi grubun ortasında görüyoruz. Onlar, bir taraftan sihirli düşman kuvvetlere karşı, diğer taraftan Ehrimen etikasını kendilerine gaye eden kardeşlerine karşı mücadeleye atılır. İyi ve hayırlı kuvvetlerin tam galibiyetini esas alan Zerdüşti dini, herkesten, Hürmüz'ün gazabına uğramamak için, kötülüğün değişik yönlerini temsil eden devlerin elinde oyuncak olmaktan kendilerini kurtarmalarını ister. Avesta'da herkesin kendi suçunun ağırlığına göre ceza alacağı fikri ileri sürülür. (4) Umumiyetle, insan, bu dinde ve Hürmüz'ün galibiyetinin temin edilmesinde büyük rol oynamaktadır. Çünkü, onun akıl, zekâ, hareket, davranış serbestliği gibi güçlü silahları vardır. İşte bu yüzden bu çarpışmada insanın rolü çok büyüktür. Onun yaptığı kötülük, işlediği suç ve benzeri kötü hareketler ehrimen'in galibiyeti gibi kabul edilir. Denilebilir ki, büyük kardeşlerin küçük kardeşlere karşı mücadelesi, Ehrimen grubunun Hürmüz'e karşı mücadelesidir. Burada dikkati çeken nokta, iyi ve kötü kuvvetli temsil eden tarafların kardeş olmalarıdır. Bu masal motifi, bize Hürmüz ve Ehrimen'le ilgili başka bir rivayeti hatırlatır. Eğer, Asya ve Avrupa kaynaklarına müracaat edecek olursak, bazı âlimlerin eski kaynaklara dayanarak bunların ikiz kardeş olduğunu kaydettiklerini görürüz. Meselâ, 12. asır Arap tarihçisi Eş-Sehristanî, muhtelif dinlere hasrolunmuş "El-Milel ve Nihal" adlı eserinde "Hürmüz ve Ehrimen kardeş olup dünyayı kendi aralarında bölüşmüşlerdir." demektedir. (5)

M.İ. Şahnoviç, Ermeni kaynaklarına dayanarak, Hürmüz'le Ehrimen'in ikiz kardeş ve babalarının da Ervan olduğunu bildirmektedir. (6)

Rus şarkiyatçısı Z.A. Ragozina da aynı malumatı vermektedir.(7)

Avesta'nın 30. bölümünde bu konuda şöyle denilmektedir: "Denilebilir ki, genellikle ikiz kardeş gibi tezahür eden iki ezeli ruh, yani iyilik ve kötülük, daima fikirde, sözde ve işte kendini gösterir. (8)

Görüldüğü gibi, iyilik ve kötülüğün kardeşliği meselesini, masalda bunları temsil eden küçük ve büyük kardeşler misalinde görür ve bunun her iki araştırmacının malumatı ile yakından ilgisi olduğunu görürüz.

Şimdi, Azerbaycan ve Arap masalında, düalist fikir bakımından zıt kutuplardaki kardeşlerin birbirleriyle mücadelesi hakkında ne gibi motifler olduğuna bakalım. Melikmemmedle kardeşleri arasındaki mücadele, masalın başından (Şahın bahçesinden "Avesta"daki Haana'ya (ağaç adıdır) benzetilen ebedî hayat elmasını gizlice çalan sihirli hırsız (devi) yaralaması ve elmaları şaha getirmesi babasının gözünde onu yüceltir. Onun bu ilk başarısı, kötü kuvvetler üzerinde ilk galibiyeti olarak kabul edilmelidir. Büyük kardeşlerin uğursuzluğuna gelince, belirtmek gerekir ki, Zerdüştinine göre güneş ve ışık ezeli ve ebedî olduğu için yalnız onu temsil eden kuvvetler ebedîliğe, ebedî saadete nail olabilirler. Arap âlimi Necib Mihail İbrahim'in 30. bölümde yazdığı bir sonraki maddede iyi kuvvetler hakkında şöyle denilmektedir:

"Ey faniler! Eğer siz, saadet ve kederi düzenleyen, yalancılara uzun süreli ceza tatbik eden, iyi insanlara hayır dua veren Ahuramezda'nın emirlerine itaat ederseniz, ebedî saadete kavuşacaksınız."(9)

Melikmemmed'in ilk başarısı bununla bitmiyor. O, kardeşleri ile birlikte yaralı devin arkasından bir kuyuya gelir. Dev bu kuyuya girmiştir. Devle son çarpışma için kardeşlerin de kuyuya inmesi gerekmektedir. Ancak kuyudan çıkan şiddetli sıcak, büyük kardeşlerin buraya inmelerine engel olur. Onlar "yandım yandım" diyerek yukarıya kaçarlar. Melikmemmed ise, bütün irade ve cesareti-

ni toplayarak kuyuya iner. Sadece bu epizot bile, folklorda geniş şekilde yayılmış küçük ve büyük kardeşlerin rekabetinin ve küçüğün idealize edilmesinin ortaya çıkması gibi kabul edilebilir. (10) Meseleye, bu epizoda iştirak edenlerin mensup olduğu ideolojiler bakımından yaklaşırsak, bunun tamamıyla başka bir tarzda olduğunu da görürüz. Burada, "Niçin sadece Melikmemmed kuyuya inebildi?" şeklinde bir soru akla gelebilir. Bu soruya şu şekilde cevap vermek mümkündür. Bilindiği gibi, sıcaklık ve hararet, çoğunlukla ışıktan, güneşten meydana gelir. Melikmemmed'in devin esaretinden kurtardığı kızların güneşin sembolü (11) olduğunu ve bazı milletlerin inancına göre güneşin gurub vakti kuyuya indiğini dikkate alırsak, belki de mesele biraz aydınlanmış olur. Bununla beraber, Zerdüştlüğe kadar kavim tarafından ışık ve güneş tanrısı olarak kabul edilmiş devin eski hususiyetlerinin unutulmuş birer kalıntı gibi hatırdada tutulduğu ihtimalini de göz önüne almak gerekir. Bu bakımdan Melikmemmed'in kuyuya inebilmesi epizotu karakteristiktir. Buna ilave olarak belirtmek gerekir ki, Hürmüz ışığın, sıcaklığın yaratıcısı olduğu gibi, Ehrimen soğüğün, karanlığın yaratıcısıdır. A. O. Makovelskiy, Avesta coğrafyasından bahsederken "Zerdüştlere göre ülke ve şehirlerin bir kısmının karanlık ve soğuğa maruz kalmasından ülkenin kuzeyinde şahlık yapan Ehrimen sorumludur." demektedir. (12) Denilebilir ki, üzerinde durduğumuz epizot, Hürmüz taraftarlarının ışığa, sıcağa tahümmül etmek hususiyetini göstermekle beraber, karşı kutup taraftarlarının bu unsurlardan kaçmak, korkmak hususiyetlerini de gösterir.

Melikmemmed ve Arap masalındaki Muhammed ilk başarıyı kazandıktan sonra büyük kardeşlerin kötülüğü en en yüksek noktaya ulaşır. Onlar küçük kardeşlerini kuyuya atarlar. Çünkü Melikmemmed'in ve Muhammed'in mücadelelerinin uğurlu neticesi, onların karşısında babalarından sonra taca ve tahta sahip olmak için geniş imkânlar verir. Bu ihanetkâr hareket neticesinde büyük kardeşler geçici olarak üstünlük elde

ederler; ancak masalın sonunda tam anlamıyla mağlubiyete uğrarlar. Bildiğimiz gibi, Avesta'da, hayırlı kuvvetlere karşı mücadelede Ehrimen taraftarlarının geçici üstünlük elde edeceği ihtimali kaydedilse de son anda Hürmüz taraftarlarının tam ve kesin üstünlük kazanacağı kuvvetle gösterilir. Masalda da böyledir. Her iki milletin estetik, felsefi tefekkürünün mahsülü olan bu masallar, kahramanın dahili varlığı ile başarısının ve idealize edilmesinin sıkı bir münasebeti olduğunu açık bir şekilde gösterir. (13) Öyle ki, burada gerçek bir şekilde işlenmiş büyük kardeşler, yer yüzünde fitne fesadı, ihaneti, kıskançlığı ve yalanı idare eden devletlere fesadı, ihaneti, kıskançlığı ve yalanı idare eden devlere daha doğrusu Ehrimen etikasına tâbi oldukları için kötülenir.

Her iki masalda iyiyile kötünün mücadelesi bakımından dikkati çeken motiflerden biri de, milletlerarası folklorde geniş şekilde yayılmış olan yılanla simurg kuşunun veya kartalın mücadelesi epizodudur. Bu motife iştirak eden yılan ve simurg kuşu, folklorculukta bir çok araştırmaya konu olmuş ilgi çekici unsurlardandır. Milletlerarası masal araştırmacılığında büyük bir yeri olan bu epizot, iyiyile kötünün mücadelesi bakımından önemli olmakla beraber, kökleri çok eski devrelere gider. Bize öyle geliyor ki, bu motifin ilk örneğini Sümer kaynakları verir. "Etananın Uçuşu" (14) diye adlandırılan efsanede böyle bir hikâyeye karşılaşıyoruz. Büyük bir ağacın üstünde yaşayan kartal, ağacın kökünde kendine yuva yapan yılanın yavrularını yemektedir. Dostu kartaldan böyle bir kötülük gören yılan, güneş tanrısı Şamaş'a şikâyette bulunur. Yılan, Şamaş'ın söylediği gibi hareket ederek kartaldan intikam alır. Üzerinde durduğumuz masal motifi ile bu efsanenin farkı, kartalla yılanın rollerini değiştirmiş olmalarından ibarettir. Bu farklılığın belirli tarihi ve sosyal merhalelerdeki dünya görüşünün ve inançların mahsulü olduğu şüphesizdir. Biz bu efsanede, masalda umumiyetle kötü kuvvetlere dahil edilen yılanın ananevi güneş kuşu olan kartalı Şamaş'a şikâyet ettiğini ve Şamaşla birlik-

te intikam plânını tatbik ettiğini görüyoruz. Bu, güneşle yılanın münasebeti bakımından çok ilgi çekicidir. Bu efsane yalnız bu bakımdan değil, kartal ve yılan motifi bakımından da önemlidir. Yılanla güneşin münasebetine gelince, belirtmek gerekir ki, eski Mısır ikonografyasında iki kanatlı güneşin iki yılanla kuşatıldığını görürüz. Şüphesiz ki, kanat (kartal) ve iki yılan birbirlerine uygun olarak göğün ve yerin sembolleridir. Güneş tanrısı Ra'nın yere ve göğe mutlak hakimiyetinin işareti, ifadesidir. Yeri gelmişken belirtmek gerekir ki, eski Mısır esatirinde güneş tanrısı Amon Ra'nın bir çok sembollerinden biri de "ilahî şahin" di. Güneş ise, yılan, şahin ve başka şekillerde temsil olunurdu. (15) İran'da ise, Ahuramezda yalnız kanatla temsil edilmiştir. Bu, şüphesiz ki, yılanın zıt kutupdaki Ehrimen grubuna dahil edilmesiyle ilgilidir. Buradaki iki kanat, daima güneşle bir arada tasavvur edilen kartalın sembolüdür ve ışık tanrısı Hürmüz'ün güneşle olan münasebetinin açık bir delilidir. Bu motif, aynı zamanda yerin ve göğün sembolü olan yılanla kartalın karanlıkla ışığın sembolü olarak her iki masalda tezahür ettiğinin de delilidir. Bununla ilgili olarak biz, "zıddiyet" üzerinde de durmak isteriz. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, Avesta'da "hvar" ve "hvaara" sözleri vardır. Bu sözler, şekilce benzer olsa da, birbirine zıt anlamlara sahiptir. Öyle ki, eğer "hvar" sözü parıltı, ışık, güneş anlamını taşıyorsa, "hvaara" sözünün anlamı yilandır. Burada parıltı, ışık ve yılan arasında ne gibi bir münasebet olduğu ilk bakışta göze çarpar.

Bu zıt anlam eski esatiri görüşlerle ilgili olmalıdır ki, hiç kimsede şüphe doğurmaz. Biz, tahminen aynı duruma Arap esatirinde de tesadüf ederiz. Buradaki "Allaha" sözünün tanrı, parıltı, ışık ve yılan gibi anlam farkları vardır. Amerikalı âlim H. Couls insanın esatiri görüşlerine ait eserinde şöyle demektedir: "Hele, Neolitik devirde insan, kendi yaptığı ilkel resimlerde ve dinî merasimlerde güneş ve yılan mefhumlarını birleştirdi." (16) H. Couls'un bu malumatı, ilk bakışta "zıddiyet" gibi görünen bu moti-

fin tarihi kökleri olduğunu ispat etmek yolunda çok önemli bir rol oynayabilir. "Avesta dili denilen dilden alınmış bu iki söz (hvar ve hvaara) onun bu iddiasını tasdik etmekle beraber, yukarıda sözü edilen Hürmüz ikonasından da çok eski olduğunu gösterir. Kartal ve yılan meselesi ile ilgili olarak, eski Mısır esatirinde şahin ve yılan şeklinde tezahür eden tanrı, Gor ve Set kardeşlerin zıddiyeti şeklinde dikkati çekmektedir. Z.P. Sokolova, "Avcılıktan ekinçiliğe geçiş vakti Gor güneş tanrısına, Set ise karanlık sembolüne döner." demektedir.(17) Bu hadisenin iktisadî esası olmakla beraber, siyasi ve tarihi kökleri de yok değildir.

Yeri gelmişken belirtmek gerekir ki, M. İ. Şahnoviç'in Hürmüzle Ehrimen'in mücadelesinin kaynağı ile ilgili olan tezi, kartalla yılan motifi bakımından çok ilgi çekicidir. O, Mezdekizm esatirindeki ikiz kardeş karakterlerin eski İranlıların totemleri olmuş iki yılan, yılan ve kuşa, yılan ve öküz, öküz ve ata verilen hediyelerle ilgili olduğunu söylemektedir.(18) Bu, şunu gösterir ki, biz kartalla (veya simurgla) yılanın mücadelesinde Hürmüzle Ehrimenin, iki zıt grubun veya ırkın mücadelesini görürüz. Her iki masalda müsbet kahramanın simorgla (Arap masalında kartalla) bir cephe teşkil ederek kötü kuvvetlere karşı mücadele vermesi, hiç de tasadüf değildir. Yer yüzünde güneşin kötü kuvvetlere karşı vuruşan kılıcı olan müsbet kahraman Melikmemmed'in (Arap masalındaki Muhammed) kozmik kuş simurgla, kartalla ilgisi, Sasaniler devrinin mahsülü olan Hürmüz'ün tasviri ile uygun düşer. Burada Hürmüz, güneşi temsil eden dairenin merkezinde iki kanatla tasvir edilmiştir. Görüldüğü gibi, burada yeri, yani karanlığı temsil eden yılan yoktur. İ. Aliyev, Ermeni tarihçisi M. Horenski'ye dayanarak Midyalıların tarihte yilandan türemiş insanlara ibi gösterildiğini söylüyor.(19) Fransız âlim F. Lenorman, Midya tarihinden bahsederken "Ahalisi Turanlılardan ibaret olan Midyalıların baş tanrısı büyük yılan idi. Sonra Zerdüş'ten bundan Ehrime'nin sembolünü meydana getirmiştir." demektedir.(20) Böyle bir durumda Me-

likmemmed'in yılan ve suyun önünü kesen ejderhaya karşı mücadelesi, bir ihtimal olarak, değişik ırka mensup grupların mücadelesi gibi ortaya çıkmaktadır.

Her iki masalın kahramanı Melikmemmed ve Muhammed'in suyun önünü kesen ejderhaya karşı mücadelesi, bizi milletlerarası folklorda geniş bir yayılma gösteren yılanla dövüş motifine götürür. Burada, iyi ve kötü kuvvetler arasında geçen mücadele, en yüksek noktaya erişir ve Ehrimen taraftarları daima mağlup olur. Zorluğu ve şiddeti ile farklılık kazanan bu dövüş, okuyucuda, son olayın buraya kadar cereyan eden olayların mantıklı birsonu olduğu fikrini yaratır. Bu dövüş kadar olan epizot ve motifler, belli bir olaylar zincirine hizmet etmekle beraber, neticenin alındığı son çarpışma için hazırlık merhaleleri karakteri taşımaktadır. Son derece geniş coğrafi sahaya yayılan ve aynı zamanda çok eski olan bu motifin en eski örneklerine Sümer'de, Mısır'da ve Hindistan'da tesadüf ediyoruz. Hint esatirinde yıldırım tanrısı Indra'ya hasredilmiş sözlerde şöyle denilmektedir:

"... Güç ve kuvvetinle sen Vritra'yı öldürüp ejderhanın tuttuğu suları bıraktın..."(21)

Demek ki, ejderha başka milletlerin buna benzer esatirlerinde olduğu gibi, burada da suyun sahibi ve onu idare eden bir kuvvet gibi görünmektedir. Üzerinde durduğumuz iki masalda da böyledir. Yer altına düşen kahraman, bir ejderhanın suyun önünü keserek bunun karşılığında bir kız istediğini görür. O, ejderhayı öldürerek şahın kızını kurtarır. Arkasında iyile kötünün ebedi mücadelesi fikrinin bulunduğu bu olay, şüphesiz, Avesta'da yağış temsil eden belki de kendisi yağış olan Tistriya yıldızı ile kuraklığın sembolü olan dev Apoş arasında Vorukaşa gölü civarında geçen dövüş hakkındaki efsanenin estetik yansımasından başka bir şey değildir. Bildiğimiz gibi, bu mücadelenin sebeplerinden biri de ejderhaya kurban gibi takdim edilen şah kızıdır. Burada, bu motive iştirak eden kızın kim olduğu şeklinde

bir soru akla gelebilir. bilindiği gibi, devler veya Vritra tarafından önu kesilen, tutulan kozmik sular ve yağış bulutları kız şeklinde tasvir olunurdu.(22) Şüphesiz, şehzade kız da kozmik suların sembolüdür. Şöyle bir noktayı da belirtmek gerekir ki, ejderha, sadece, kendisine kurban olarak kız verildiği zaman suyu şehre bırakır. Bilindiği gibi, müspet kahramanı seciyelendiren hususiyetlerden biri de, onun su için ejderhaya karşı mücadelesidir. Şüphesiz ki, bu motifin temelinde de iyi kuvvetlerin zıt kutba karşı mücadelesinden ibaret olan efsane bulunmaktadır.

Yukarıda izah edildiği gibi, iyi ve kötü meselesi, her iki milletin masallarının iligine kadar işlemiştir. Hatta, masaldaki ak ve kara koyun (Arap masalında keçi) da iyi ve kötü kuvvetleri temsil eder. Biz, bu şahıs ve karakterleri düalist fikir, dünya görüşü ve ahlâk değerleri açısından ele alarak bunların iki zıt kutupta bulunduğunu, bununla beraber, iki masalin derece bakımından birbirlerinden farklı motiflere ayrıldığını gördük. Bu motifler, şüphesiz ki, temelinde Hürmüz'le Ehrimen mücadelesi bulunan iyi ve kötü kuvvetler mücadelesinin muhtelif şekillerde tezahürüdür.

İyi ve kötü meselesi, umumiyetle, beşeri bir karakter taşımaktadır. Üzerinde durduğumuz Arap masalına gelince, belirtmek gerekir ki, burada tesadüf ettiğimiz düalist fikir ve buna dahil olan karakterlerin keskin bir şekilde iki zıt kutba ayrılması (eğer mücerret iyi ve kötü fikri ile mükemmel dini ve felsefi düalist fikir arasındaki farkı kabul edersek) ve Arap müelliflerinin İslamiyetten önce Arabistan'da Zerdüştlüğün yayılması hakkında malumatları(23) iktibas meselesini bir ihtimal gibi ileri sürmektedir. Lakin bize öyle geliyor ki, burada, her şeyden evvel, Melikmemmed ve Sihirli Ot ve Şah masallarındaki iyi ve kötü fikrinin umumî bir kaynak gibi Zerdüşst felsefi, dinî sisteminden ayrı ayrı istifade ettiğinden bahsetmek gerekir. Başka bir şekilde söylemek gerekirse, Zerdüşst felsefesi her iki masalı fikir bakımından beslenmiştir.

NOTLAR

- (1) Musul Halk Masalları, Bağdad, 1967.
- (2) a.e. s. 49
- (3) A.O. Makovelskiy, Avesta, Baku, İzd-vo AN Azerb. SSR, 1960, s. 95
- (4) Sami Said El-Ahmeddd, Şer ve Şeytan İdeyası, Bağdad, 1970, s. 45. (Arapça)
- (5) Eş-Şehristani, Milletler ve Dinler, Kahire, 1968, s. 39. (Arapça)
- (6) M. İ. Şahnoviç, Pervobitnaya Mifologiya i Filozofiya, İzd-vo "Nauka", Leningrad, 1971, s. 143.
- (7) Z. A. Ragozina, İstoriya Midin, S. Ptersburg, 1903, s. 49.
- (8) Necip Mihail İbrahim, Mısır ve Eski Yakın Şark, Kahire, 1967, s. 442. (Arapça)
- (9) a. e., s. 442
- (10) Bu konuda bkz. E. M. Meletinski, Geroy Volşebnoy Skazki, İzd-vo Vostočnoy Literaturı, M., 1958, s. 154.
- (11) Bu konuda bkz. Azerbaycan Nağalları (Mukaddime M.H. Tahmasb'ındır.), I. cilt, İA Neşriyatı, Bakı, 1961, s. 11.
- (12) A. O. Makovelskiy, e. g. e., s. 55.
- (13) A. O. Makovelskiy, a. g. e., s. 55.
- (14) D. G. Reder, Mifi i Legendi Drevnego Dvureçya, İzd-vo "Nauka", Moskva, 1965, s. 65.
- (15) Z. P. Sokolova, Kult Civotnih v Religiyani, İzd-vo "Nauka", 1972, s. 156.
- (16) H. Couls, Beşeriyet Tarihinin Karakteristik Hususiyetleri, Kahire, 1947, s. 118 (Arapça)
- (17) Z. P. Sokolova, a. g. e., s. 150-151.
- (18) M. İ. Şahnoviç, a. g. e., s. 143.
- (19) İ. Aliyev, İstoriya Midin, Baku, 1960, s. 117.
- (20) F. Lenorman, Rukovodstvo v Drevnii İstoriı Vostoka, T. I., Kiev, 1879, s. 263. Belirtmek gerekir ki, eski Azerbaycan'da koyun, keçi, at gibi yılan da totem kabul edilirdi. Muhtelif yerlerde yılanla ilgili olan pirlar, tepeler ve dağlar bu totemin çok geniş bir sahaya yayıldığına delildir. Bu konuda bkz. M.H. Tahmasb, Azerbaycan Edebiyatı Tarihi, 1. Cilt, 1. Bölüm, Azerbaycan İA Neşriyatı, Bakı, 1960, s. 21. Nasır Rzayev, Asırların Sesi, Bakı, Azernesır, 1974, s. 18.
- (21) V. Y. Propp, İstoriçeskie Kornı Volşebnoy Skazki, İzd-vo LGU, Leningrad, 1946, s. 236.
- (22) Bu konuda bkz. Z. A. Ragozina, a. g. e., s. 53.
- (23) Bkz. Cevad Ali, İslama Kadarki Arapların Mufassal Tarihi, 1. Cilt, Beyrut, 1968, s. 691. (Arapça)